

10. Златарић Б., Међународно кривично право, Информатор, ООУП НИК, Загреб 1979.год.
11. Игњатовић А., Командна одговорност у међународном и кривичном праву, Војно дело, Бгд. 2002.год
12. Јовановић Љ., Јовашевић Д - Кривично право, Општи део, Бгд. 2002.год.
13. Мајић М., Основне карактеристике Статута МКС, Билтен Округлог суда у Београду бр.54, Бгд. 2001.год.
14. Милинковић Б., Досадашња пракса Хашког трибунала, Међународна политика, бр.1048, Бгд. 1996.год.
15. Милошевић М., Положај и улога полиције у поступку против учинилаца ратних злочина, Зборник радова са округлог стола "Положај и улога полиције у преткривичном и претходном кривичном поступку", ВШУП и Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд 2004.год.
16. "Нирнбершка пресуда", Бгд. 1948.год.
17. Прљета Љ., Злочини против човечности и међународног права – Нирнбершка пресуда и други документи, Бгд. 1995.год.
18. Сачић Ж., Организовани криминал-методе сузбијања, Информатор МУП РХ, Загреб, 2001.год.
19. Статут МКС - интегрални текст, Сл.лист СРЈ - Међународни уговори бр. 05/01, Бгд. 2001.год.
20. Статут МКС, Рим 17.07.1998., ЈРКК бр.3, Бгд. 1998.год.
21. Статут Хашког трибунала, Doc. OUN - Security Council, S/25704 (13.05.1993.год.).
22. Стојановић З., Ad hoc Трибунал за бившу Југославију и међународно кривично право, Право-теорија и пракса, бр.1, Н.Сад 1999.год.
23. Стојановић З., Кривично право, Општи део, Сл.гласник, Бгд. 2000.год.
24. Стојановић З., Међународно кривично право, Бгд. 2002.год
25. Стојановић З., Међународни кривични суд: Сукоб права и политике, ЈРКК бр.1, Бгд. 1997.год., стр.34-41.
26. Томић З., Нирнбершка пресуда, Сарајево 2001.год.
27. Цетинић М., 141. година ка Међународном кривичном закону и Међународном кривичном суду, Међународна кривичноправна питања и Хашки трибунал, Бгд. 1997.год.
28. Шкулић М., Организовани криминалитет: Појам и кривичнопроцесни аспекти, Досије, Београд, 2003.год.

Средства за привремено онеспособљавање

Incapacitating Weapons

Incapacitating Weapons

Abstract: *In the pursuit of their goal to protect all objects the security of which may be threatened, engaged forces that carry out operations in contemporary security circumstances can use their powers, in which context special attention should be given to the means they use. These means are predominantly firearms, and, again, predominantly lethal ones. However, because of the consequences they may bring about, and completely different expectations on the part of the international community and population in the areas in which contemporary operations are carried out (a wide scope of security arrangements, e. g. securing a state border), the forces engaged therein must, as an addition to the lethal weapons, use non-lethal (incapacitating) weapons. The said weapons, as the topic of this paper, have been considered from the point of view of their contents, scope and the need for them. At the same time, relevant arguments have been given to confirm certain tendencies in the field of security, especially related to equipping the security forces (e.g. adjusting parts of military weapons and equipment to police needs and vice versa).*

Key words: *incapacitating means, non-lethal weapons, contemporary operations*

Средства за привремено онеспособљавање

др Дане Субошић

Резиме: *Настojeћи да заштите сва добра чија безбедност може бити предмет угрожавања, ангажоване снаге у операцијама које се изводе у савременим безбедносним околностима могу користити сопствена овлашћења, међу којима су посебно значајна средства принуде. Доминирају оружана средства, међу којима су најзначајнија смртоносна. Међутим, због последица које изазивају, и због сасвим другачијих очекивања међународне заједнице и популације у зонама извођења савремених операција (најразноврснија безбедносна ангажовања, нпр. обезбеђење државне границе)¹, снаге које се у њима ангажују морају, као допуну смртоносним, примењивати несмртоносна оружја (средства за привремено онеспособљавање).² Наведена средства, као предмет овога*

¹ У складу са међународним стандардима, током ове календарске године, обезбеђење државне границе на територији Р. Србије од Војске СЦГ преузима МУП-а Р. Србије (у РЦГ припопадаја надлежности већ је учињена). При томе, од велике важности је да ангажоване јединице пограничне полиције имају на располагању средства за привремено онеспособљавање, како би се задаци успешно извршавали, а да при томе буду избегнуте ситуације попут оне која је настала након лишења живота младића албанске националности Дашима Хајрулахуа (16), 7.1.2005. године, чиме је према важећим прописима, на законит начин спречен његов покушај илегалног преласка државне границе између Р. Србије и Македоније (више о наведеном догађају и његовим последицама може се видети у оквиру разматрања потреба за средствима за привремено онеспособљавање).

² Током овога рада термини "несмртоносна оружја" и "средства за привремено онеспособљавање" означавају идентичан појам, тј. ради се о синонимима.

рада, разматрају се са аспекта њиховог садржаја, обима и потребе за њима. Уједно, одговарајућом аргументацијом у саопштењу, потврђују се одређене безбедносне тенденције, посебно у домену опремања снага безбедности (нпр. прилагођавање делова војног наоружања и опреме полицијским потребама и обрнуто).

Кључне речи: средства за привремено онеспособљавање, несмртоносно оружје, савремене операције.

1. Појам средстава за привремено онеспособљавање

Већина доктринарних докумената САД којима се третира проблематика интеграције средстава за привремено онеспособљавање (несмртоносних оружја) у одговарајућа безбедносна ангажовања почиње њиховим дефинисањем. Таква пракса очигита је од основног документа - Директиве 3000.3 Министарства одбране САД, којим се разматрају несмртоносна оружја (Non Lethal Weapons - NLW)³, до најразноврснијих аката којима се она разрађује. Према наведеној директиви, појам "несмртоносно оружје" подразумева "прецизно направљено и намењено средство за онеспособљавање људи и средстава, уз минимизацију штета, рањавања људи и нежељене штете на имовини и окружењу".⁴ Из наведене дефиниције види се да се термини "несмртоносно оружје" и "средство за онеспособљавање људи и средстава" односе на исти појам (синоними су), тако да су у идентичном односу и термини "несмртоносна оружја" и "средства за привремено онеспособљавање".

Ваљаност постојећих дефиниција средстава за привремено онеспособљавање (несмртоносних оружја)

Наведено прецизирање значења појма "несмртоносно оружје" запоста има структуру дефиниције. У њој је најближи род несмртоносном оружју - средство. Разлику у погледу врсте представљају последице његове примене. Оне се односе на: "минимизацију штета, рањавања људи

³ Наводи се америчка скраћеница и назив, јер та држава предлачачи у развоју несмртоносних оружја.

⁴ Наведена дефиниција је и најчешћа у америчкој литератури. Видети шире на Интернет-адреси: Legal Issues Concerning Military Use of Non - Lethal Weapons, http://www.murdock.edu.au/elaw/ issues/.../sautenet72_text.htm, 13.05.2002, стр.4.

и нежељене штете на имовини и окружењу". Тиме је уједно задовољена акуратност и адекватност дефиниције. Њена еквивалентност може се довести у питање, јер се несмртоносним оружјима као најближи род представљају средства, а она то нису. Наиме, њима је најближи род заправо оружје, јер несмртоносна оружја представљају њихову врсту. Такође треба нагласити да оружја представљају њихову врсту. Када је у питању разлика у врсти, дефиниција је ваљана, јер се несмртоносна оружја у односу на остала средства разликују по последицама које настају њиховом применом. Позитивност и нециркуларност дефиниције су задовољене јер се несмртоносна оружја не дефинишу оним што нису и појмом који је идентичан дефинијендуму.

Званичном немачком дефиницијом под несмртоносним оружјима подразумевају се *техничка средства намењена да спрече или зауставе непријатељске операције без узрокавања смрти или трајних повреда људи. Додатно, секундарни ефекти изазвани употребом овог оружја према недужним људима, имовини и окружењу морају бити минимални*.⁵ Наведена дефиниција је истих недостатака као и претходна, с тим да је прецизнија (у функцији најближег рода наводе се техничка средства), а тиме и ваљанија од претходне.

Покушај извођења домаће дефиниције несмртоносног оружја чини потпуковник Станислав Арсић, 1996. године, с тим да за наведени појам користи термин "неубојно". Аутор пре свега наводи обележја неубојних технологија за које тврди да им је суштинско својство *да се њоме жива сила (људи), само за одређено време онеспособљава (а не и убија), као и да се не изазивају тежка и масовна рањавања карактеристична за употребу експлозивних убојних средстава*.⁶ Такође, на основу изнетог полазишта, аутор наводи две стране дефиниције у функцији полазишта властитог дефинисања, од којих прва гласи: "Неубојно оружје је врста оружја којом се избегавају жртве и дугорочне штетне последице и служи за брзо онеспособљавање људи за краће време (SIPRI алманах, 1993. године)".⁷ Другом дефиницијом, неубојно оружје дефинише се на следећи начин: "То је хумано оружје за ефикасно онеспособљавање, заслепљивање и онемогућавање дејства авиона, ракета, оклопних возила, посада и војне опреме уз минималне опасности и последице"⁸ (ARDEC - Armament Research, Development and Engineering Cen-

⁵ Ibid, стр. 5.

⁶ Арсић С: Оружје које не убија, чланак, Нови гласник, бр. 3-4/96, ННУ Војска, Београд, 1996, стр. 115.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

тер – Центар за истраживање, развој и планирање оружја Копнене војске САД⁹).¹⁰ Најзад, на основу изнетих дефиниција аутор изводи властито виђење суштине неубојног оружја и наводи да "оружје које не убија" служи за *брзо онеспособљавање људи и војне опреме за извршавање наменских задатака за одређено време са што је могуће мањим последицама*.¹¹

Прва дефиниција заиста представља прецизно одређење појма "неубојно оружје". Најближи род дефинијендumu је оружје, док је у погледу врсте разлика у односу на остала средства која у њих спадају, њихова намена и последице које њиховом употребом настају. Тиме је заиста дефинисано неубојно оружје и то сопственом природом, односно суштинским обележјем, а то су последице. Дакле, акуратост и адекватност дефиниције су задовољене. Осим тога, еквивалентност је такође задовољена, јер је неубојно оружје заиста врста оружја уопште, која је изведена одговарајућим критеријумом поделе. Најзад дефиниција је позитивна, с једне и нециркуларна с друге стране. **Из изведене анализе, може се закључити да је цитирана дефиниција ваљана.**

Друга дефиниција такође је ваљана, али је много несистематичнија и непрецизнија од претходне. Наиме, наводи се да је неубојно оружје хумано оружје, што је веома дискутабилно. С тим у вези може се поставити питање: "Којом поделом је верификовано постојање хуманог оружја?" **Према томе, може се закључити да је ваљанија прво наведена дефиниција.**

Дефиниција која је изведена синтезом пређашње две не говори о "оружју које не убија", већ о његовој намени. Дакле, њоме се не наводе суштинска обележја неубојног оружја, већ се операционализује његова намена. О томе говори циљ који се употребом неубојних оружја жели постићи и по којим критеријумима ће се његово достизање вредновати. Због тога, ова дефиниција може одлично послужити као полазиште за извођење прецизног одређења појма "средстава за привремено онеспособљавање", односно "несмртоносних оружја".

⁹ Центар за истраживање, развој и планирање оружја у функцији је наоружавања Копнене војске САД. Зато се у нашој стручној литератури може срести назив Центар за истраживање, развој и планирање оружја Копнене војске САД.

¹⁰ Арсић С: Оружје које не убија, чланак, Нови гласник, бр. 3-4/96, НИУ Војска, Београд, 1996, стр. 115.

¹¹ Ibid, стр. 115.

Основна обележја средстава за привремено онеспособљавање

Да би се извела дефиниција било ког појма потребно је навести његова основна обележја, односно суштинска својства. Из претходно анализираних дефиниција дошло се до сазнања о најближем роду и разлици у врсти као елементима дефинијенса несмртосног оружја. **Када је у питању да је дефинијенс средстава за привремено онеспособљавање (несмртосног оружја), види се: (1) да је то врста оружја (најближи род) и (2) да се у односу на остале врсте оружја разликује по последицама његове примене (разлика с обзиром на врсту).** Анализом изведених обележја, потребно је идентификовати њихове аспекте, суштину и евентуално постојање других обележја и њихово рангирање по значају.

Тврдњом да су средства за привремено онеспособљавање врста оружја, поставља се питање: "Којим критеријумом деобе се од оружја долази до средстава за привремено онеспособљавање (несмртосног оружја)?" Несмртоносност, по којој је названо разматрано оружје, указује на критеријум "последица примене". Ово је нарочито значајан податак, јер ако је критеријум поделе ваљан, мора указивати на битно, суштинско обележје предмета поделе, које у процесу дефинисања може послужити као разлика врсте.

Последице примене неког средства, оружја или делатности могу бити жељене и нежељене. Жељене последице подударaju се са циљем предузете делатности. Међутим, остварен циљ не значи и успешно извршен задатак. Наиме, циљ мора бити остварен уз поштовање критеријума, односно ограничења, којима се вреднује степен његовог досезања.

Циљеви примене средстава за привремено онеспособљавање су бројни. Пре свега, средства за привремено онеспособљавање морају омогућити **обесхрабрење, одвраћање, једном речју превентивно деловање** према противнику. Поред тога, њима се мора обезбедити ограничавање интензитета сукоба и њихових последица.

Поједини извори садрже наводе да су у сфери репресије основни циљеви употребе средстава за привремено онеспособљавање: **онеспособљавање људи, материјалних средстава и застрашивање**.¹² Једном речју, потребно је спречавање деловања лица или функционисања материјалних добара против којих се наведена средства користе и одређених ресурса који им то омогућавају или олакшавају. Поред тога, применом средстава за привремено онеспособљавање постиже се **боља**

¹² Lower N: Non – Lethal Weapons Research Project, Интернет, <http://www.brad.ac.uk/acad/nlw/cenderal.html>, 5. 13. 2002.

заштита сопствених снага. Наиме, у нејасним ситуацијама које карактеришу савремене конфликтне ситуације у области безбедности, често се не зна где су сопствене јединице, цивилно становништво и противник. То је посебно изражено на тактичком нивоу, због чега се специфичности потреба командовања тактичким јединицама посебно разматрају.

Полазиште за наведено разматрање је став да је најзначајнија грана ратне вештине - тактика. Критеријуми којима се гране ратне вештине пореде по значају бројни су, али не желећи да се овим радом то питање у већој мери проблематизује, издвајају се само два. Пре свега, највише јединица у оружаним снагама је тактичког нивоа. Осим тога, највећи број официра и подофицира ради управо у тактичким јединицама. Из ових чињеница могуће је извести закључак да исход наменских ангажовања највише зависи од резултата рада тактичких јединица.¹³ Због тога, принципима развоја средстава за привремено онеспособљавање, између осталог, предвиђа се да најзначајнији ниво њихове употребе управо буде тактички.¹⁴

Током дејстава, командири и команданти јединица које су тактички носиоци традиционалног наоружања имају могућност избора између две искључиве варијанте: прве, по којој не дејствују, и друге, по којој дејствују наоружањем, када се за то укаже потреба. С обзиром на то да су командири и команданти наведених јединица млади и сразмерно томе неискусни старешине, постоји релативно велика вероватноћа доношења погрешних одлука. Неадекватна одлука - да се не дејствује може довести до угрожавања безбедности јединице. С друге стране, ако се дејствује, може доћи до повреда цивилног становништва, али и припадника сопствених јединица.

Командир или командант јединице која је тактички носилац несмртоносног и смртоносног наоружања, може у околностима као у претходном случају, да смањи вероватноћу избора подоптималне одлуке (у најбољем случају и да изабере оптималну одлуку). За одлучивање командира и команданата у овоме случају има најмање три варијанте. Поред две које су већ наведене, ту је и трећа којом се дејствује несмртоносним оружјем. Наравно, наведеним "чистим" могу се додати и "мешовите" варијанте. Чак и да је погрешна, несмртоносна оружана ва-

¹³ О значају тактике као гране ратне вештине можете видети шире у: Сакан М: "Тактика – најзначајнија научна дисциплина ратне вештине", чланак, Нови гласник, бр. 1/94, ВИНЦ, Београд, 1994, стр. 18 – 25.

¹⁴ Joint Concept of Non – Lethal Weapons, Department of the Navy, Washington D.C, 1998, стр. 8.

ријанта има за резултат блаже последице по лица и материјална добра против којих се спроводи, с тим да је њоме заштићена и јединица. Њоме не долази до смртних, као и трајних, штетних последица по здравље људи, као и материјалних штета, и то само под условом да се несмртоносна оружја користе на правилан начин којим се изазивају последице које одговарају њиховој намени.

Уједно, средства за привремено онеспособљавање не смеју ограничавати старешине јединица да предузму све потребне активности у заштити сопствених јединица. Наиме, ако средства за привремено онеспособљавање нису довољна да би јединице биле безбедне, њихово поседовање не спречава употребу смртоносног оружја. Осим тога, ако је за успоставу жељеног стања безбедности довољна употреба средстава за привремено онеспособљавање, онда се оно тако мора и применити, у складу са начелом законитости, што подразумева уважавање захтева уздржаности, неопходности, селективности, пропорционалности, поступности и довољности.

Најзад, анализирајући основна обележја средстава за привремено онеспособљавање која карактеришу њихову намену, потребно је доћи до одговора на питање: "Која су међу њима најважнија?" Уједно, она представљају и суштинска обележја средстава за привремено онеспособљавање, јер представљају нужне и довољне разлоге њиховог постојања. Наведена својства морају бити идентификована у барем једном од наведених обележја. **Дакле, ради се о превенцији, онеспособљавању људи и материјалних средстава, застрашивању, заштити сопствених снага, усмерености на тактички ниво и конвергенцији одлука ка оптималности, као последицама примене средстава за привремено онеспособљавање.**

На први поглед, сва својства су општег карактера. Превенција и застрашивање могу се интензивније постићи смртоносним средствима него несмртоносним, тако да је примереније да наведена својства карактеришу првонаведено оружје. Онеспособљавање лица и материјалних средстава против којих се користе, уз заштиту сопствених снага, представљају компатибилне појмове, јер се наведене последице примене несмртоносних оружја међусобно допуњују. Да не постоје наведени ефекти на циљу, средства за привремено онеспособљавање не би ни постојала. Усмереност тактичком нивоу више говори о значају тактике, а мање о средствима за привремено онеспособљавање, тако да се ово обележје интензивније односи на тактику. Конвергенција одлука ка оптималности више говори о циљу одлучивања у датим околностима, а мање о циљу употребе несмртоносних оружја. **Према томе, основна обележја средстава за привремено онеспособљавање су: (1) онепо-**

собљавање људи и материјалних средстава, и истовремена (2) заштита сопствених снага. Међутим, поставља се питање: "У каквом су међусобном односу наведена обележја, и то по значају?"

Онеспособљавањем лица и материјалних средстава против којих се користе несмртоносна оружја, уједно се штите сопствене снаге. С друге стране, заштита сопствених снага, може, али не мора да значи да се уједно извршило онеспособљавање противничког људства и његових материјалних средстава. Према томе, обележје без кога се не може замислити постојање несмртоносних оружја је онеспособљавање људи и материјалних добара.

Под одређеним условима могуће је извести онеспособљавање лица и објеката и смртоносним оружјем, што је противно његовој намени, али смета дефинисању несмртоносних оружја. То значи да је наведеном основном обележју потребно додати још неко, како би се средства за привремено онеспособљавање у односу на остала средства принуде учинила дискриминативнијим. Логично је да се то обележје изведе из карактеристика онеспособљавања људи и материјалних добара.

Онеспособљавање људства, наоружања, опреме и објекта мора бити привремено и без трајних штетних последица. Наиме, за разлику од смртоносних оружја којима се противник савладава рушењем, разарањем и пенетрацијом, средствима за привремено онеспособљавање исти ефекат постиже се спречавањем функционисања циља против кога се дејствује, уз избегавање претходно наведених последица. Поред тога, средства за привремено онеспособљавање морају омогућити обновљивост функција које су њиховим деловањем поремећене након одређеног времена од престанка дејства.

Међутим, несмртоносност неког средства изражена нултом вероватноћом да његова употреба може некога запста лишити живота, нерационална је. Наиме, ако је неко средство несмртоносно за одраслог, здравог човека, не значи да ће на њега бити имуно дете или болесна особа. Генерализујући, може се закључити да средства за привремено онеспособљавање имају за једно од основних обележја минимизацију смртности, рањавања и материјалних штета, а не њихово потпуно одсуство.

Управо тако су и интегрисане тзв. "несмртоносне технологије". Наиме, амерички брачни пар Морис (Џенет и Крис), увидевши да је рат неминовност која се не може избрисати из културе човечанства, почели су сакупљати до тада несистематизоване технологије које је могуће применити у рату ради очувања људских живота. Као "несмртоносне" сврставају оне технологије које пре свега нису у стању да изазову

смрт.¹⁵ Међутим, томе треба додати и то да су несмртоносне оне технологије којима није могуће изазвати смрт, ако се користе уз поштовање правила њихове примене. Дакле, онеспособљавање противника употребом несмртоносних оружја, могуће је само уз поштовање одговарајућих правила.

Следеће обележје онеспособљавајућих ефеката који настају употребом средстава за привремено онеспособљавање је њихова универзалност. Под том се подразумева њихова употребљивост у свим врстама конфликта у области безбедности¹⁶ (или барем у њиховом што већем броју), посебно унутар сукоба ниског интензитета. Унутар њега, средства за привремено онеспособљавање морају бити примењива у условима савремених операција, без проглашеног ратног и са проглашеним ратним стањем. Будући да је много већа вероватноћа ангажовања безбедносних снага у условима операција без проглашеног ратног стања, мора се имати у виду да неке њихове операције могу садржати масовну употребу наведених средстава. То се пре свега односи на мировне, хуманитарне и противтерористичке операције. Стога, несмртоносна оружја својим тактичко – техничким карактеристикама и начином употребе морају бити највише у сагласности са основним обележјима наведених операција. Пошто различитим врстама операција одговара различито организовање и ангажовање снага, потребно је да средства за привремено онеспособљавање одговарају потребама ангажовања што различитијих елемената борбених (заштитних) распореда.

Средства за привремено онеспособљавање нису једина којима се реализује ангажовање снага у конфликтним ситуацијама. Она су део укупних овлашћења, средстава принуде и опреме која се користе ради повећања њихове ефикасности током употребе. Због тога, средства за привремено онеспособљавање треба да се међусобно допуњују, односно да су као целина компатибилна осталим средствима која се користе у извршавању задатака одговарајућих организационих јединица снага безбедности. Из наведене компатибилности, следи и сагласност ефеката који се изазивају применом средстава за привремено онеспособљавање и осталих средстава принуде.

Да би онеспособљавање средствима за привремено онеспособљавање било и званично сврстано у легалне активности, наведена средства морају бити у сагласности са међународним конвенцијама које се односе на производњу, промет и употребу оружја (нпр. хемијска

¹⁵ Видети шире у: Тофлер А. и Х: Рат и антират. Наидена, Београд, 1998.

¹⁶ Ова чињеница се наглашава, јер су могући и конфликти у осталим областима живота, на пример, конфликти у области економије често се називају "конкурентцијом".

средства за привремено онеспособљавање морају бити вреднована у складу са конвенцијама о хемијском оружју). То значи да се средства за привремено онеспособљавање морају користити на начин који је строго дефинисан одговарајућим правилима, тј. пре што се незаконита примена законитог средства прогласи санкционише. Најзад, у том смислу Директива министарства одбране САД број 3000.3, предвиђа да несмртоносно оружје у смислу легалности мора "осигурати сагласност са преузетим обавезама Владе САД по свим примењивим уговорима, обичајима међународног права и поглављима ратног права".¹⁷ Дакле, легалност неких средстава принуде је критеријум који представља основу за његову примену.¹⁸

Потребно је нагласити неколико аспеката легалности онеспособљавања несмртоносним оружјем, пре свега, ако је законито средство употребљено на законит начин, тако да значајно смањује број повређених лица и даље се не може очекивати одсуство вероватноће настанка рањавања или чак погибња међу лицима против којих се оно користи. То је уједно разлог због кога неке институције, као што је *инп.* амерички Национални институт правде користи термин "мање смртна оружја".¹⁹

Безбедност представља значајно обележје онеспособљавања које се постиже применом средстава за привремено онеспособљавање.²⁰ Она се односи на лица која су: њихови корисници, жртве његове примене и на све остале категорије људи које могу трпети последице тзв. "коллатералних штета". Лица која правилно рукују несмртоносним оружјима не смеју бити жртва његовог функционисања. Људи против којих се та оружја користе морају бити савладани уз минимум штета по сопствени живот и здравље. Остале категорије лица не смеју бити изложене таквом дејству средстава за привремено онеспособљавање, да њима буду животни или здравствено трајно угрожени, што за поједине катего-

¹⁷ "Department of Defence Directive 3000.3", Department of Defence, Washington D.C., 1996, стр.3.

¹⁸ У литератури се за легалност несмртоносног оружја често користи термин: "политичка прихватљивост". Видети шире Thomas R.M: "Non – lethal weaponry: A framework for future integration", Air command and staff college, Air university, Maxwell air force base, Alabama, 1998, стр. 23.

¹⁹ Видети шире: National Institute of Justice Initiative on Less Than Lethal Weapons, National Institute of Justice Research in Brief, Washington D.C, 1993.

²⁰ Thomas R.M: "Non – lethal weaponry: A framework for future integration", Air command and staff college, Air university, Maxwell air force base, Alabama, 1998, стр. 24.

рије људи посебно важи.²¹ Све наведено за људе, односи се и на материјална средства и објекте (рачунајући и њихово окружење).

Из помена основних обележја онеспособљавања које настаје применом несмртоносних оружја потребно је извести најважније међу њима. У њих спадају: обновљивост функција циља након престанка дејства средстава за привремено онеспособљавање и после истека одређеног временског периода, универзалност, одесивост ефеката, компатибилност са осталим овлашћењима (посебно са осталим средствима принуде), легалност и безбедност.

Обновљивост функција циља након престанка дејства средстава за привремено онеспособљавање и након истека одређеног временског периода није својствена само вредновању ефикасности употребе смртоносног оружја. Наиме, привременост онеспособљености и краткотрајност штетних ефеката по здравље, при томе не доводећи у питање живот људи као највећу вредност савременог света, до појаве несмртоносног оружја била је само жеља. Дакле, средства за привремено онеспособљавање представљају инструменте који ту жељу чине остваривом.

С друге стране, универзалност као општи критеријум карактеришу, поред ефеката средстава за привремено онеспособљавање, и они који изазивају смрт. На пример, пушка се може користити у свим врстама сукоба. Поред тога, одесивост ефеката такође је могућа и на смртоносним оружјима, као и на несмртоносним. Наиме, пушком је могуће некога повредити, ранити или лишити живота у зависности од тога где је повреда настала, што свакако може бити последица намере о начину употребе оружја. Компатибилност је ствар стандардизације у целом свету и у свим областима људске делатности, тако да ни то не може бити иманентно својство ефеката који се остварују применом средстава за привремено онеспособљавање. Легалност онеспособљавања које настаје применом средстава за привремено онеспособљавање својствена је и осталим врстама оружја, али и поступцима везаним за њихову употребу. Најзад, безбедност се мора уважавати као принцип, без обзира на врсту делатности, средства којима се реализује и ефекте који се постижу. Примера ради, безбедност представља битан сегмент саобраћаја, због чега не може бити основно обележје несмртоносних оружја. Због свега наведеног, закључује се да је основно обележје онеспособљавања, као кључног ефекта примене средстава за привремено

²¹ На пример, дејству хемијских средстава за привремено онеспособљавање не смеју бити изложени: људи у болницама, школама, предшколским и старанским установама, средства у њима, а од објеката се посебно издвајају они који су осетљиви на пожар.

онеспособљавање, обновљивост функција циља након престанка дејства наведених средстава и након истека одређеног временског периода.

На основу анализираних дефиниција основних обележја средстава за привремено онеспособљавање и ефеката који се њима остварују, може се доћи до дефиниције којом се отклањају недостаци који су уочени у досадашњим покушајима одређења њихове суштине. При томе, као основна обележја средстава за привремено онеспособљавање идентификовани су: (1) онеспособљавање људи и материјалних добара и (2) обновљивост функција циља након престанка дејства средстава за привремено онеспособљавање и после протока одређеног временског периода. Према томе, средства за привремено онеспособљавање су она оружја, која служе за онеспособљавање људи и материјалних добара изазивањем пролазних штетних последица по њих, које нестају престанком њиховог дејства и протоком кратког временског периода.

Наведена дефиниција се односи на средства за привремено онеспособљавање, што значи да је акуратна. Разматрањем суштинских обележја дефинијенса долази се до закључка и да је адекватна. Својим обимом садржи средства за привремено онеспособљавање као врсту оружја уопште, а издваја их као врсту на бази критеријума "последнице" коју њихова примена изазива. Поред тога, дефиницијом се наводи шта средства за привремено онеспособљавање јесу, а не шта нису. Најзад, дефиниција није циркуларна, јер не дефинише средства за привремено онеспособљавање идентичним појмом. Дакле изведена дефиниција је ваљана. С тим у вези поставља се и питање: "Да ли је ваљанија од најваљаније постојеће дефиниције средстава за привремено онеспособљавање?"

Као најваљанија постојећа дефиниција средстава за привремено онеспособљавање (несмртоносних оружја) идентификована је: "Несмртоносно оружје је врста оружја којом се избегавају жртве и дугорочне штетне последице и служи за брзо онеспособљавање људи за краће време (SIPRI алманах, 1993. године)".²² Њен квалитет огледа се у задовољену захтева ваљаности дефинисања. Међутим, као што се види односи се само на несмртоносно оружје као на оружје за онеспособљавање људи, а изоставља материјална добра. Не улазећи у њену даљу анализу, може се закључити да дефиниција није у довољној мери еквивалентна, јер обимом појмова којима дефинише не одговара обиму пој-

²² Дефиниција је већ наведена и анализирана у односу на захтеве ваљаности дефинисања

ма који се дефинише. Дакле, између две поређене, ваљанија је изведена дефиниција.

2. Сврставање средстава за привремено онеспособљавање

Прецизним одређењем садржаја појма "средства за привремено онеспособљавање" стекли су се услови за одређење његовог обима. Тај аспект сваког појма разматра се научним сврставањем, које се може спровести класификацијама и комплексним типологијама. При томе, у поделу наведеног појма креће се од провере ваљаности постојећих начина сврставања средстава за привремено онеспособљавање.

Провера ваљаности постојећих начина сврставања средстава за привремено онеспособљавање

Класификације и комплексне типологије појма "средства за привремено онеспособљавање", односно "несмртоносна оружја" углавном су страног, односно изворног порекла. То значи да их највише потиче из литературе доступне у страним државама, посебно у САД, док мањи део њих потиче из међународних организација. Део разматраних класификација и комплексних типологија присутан је и у домаћој литератури, тако што је у њу доспео превођењем са страних језика.

Критеријуми поделе средстава за привремено онеспособљавање су бројни. Према Арсићу, постоје три критеријума њиховог сврставања: (1) начин деловања, (2) намена и (3) ширина употребе. Према начину деловања, разматрана средства деле се на: оружје за усмерено емитовање енергије (светлост, електромагнетни импулси, звук, микроталаси, ласери, генератори звука и др.), стрелачко оружје из кога се испалују несмртоносни пројектили (гумени меци, гумене бомбе, лепљива маса), несмртоносне гасове и дроге, као и хемијска средства за уништавање материја. Према намени, деле се на средства којима се дејствује против сензора (ласери, микроталаси велике снаге, киселине, базе и сл.), средства за онемогућавање мобилности (материје за промену карактеристика горива и мазива, полимерна једињења, лепила, базе, киселине), за уништавање инфраструктуре (инфразвук, бактерије, средства за спречавање дистрибуције електричне енергије), за онеспособљавање електронских система (генератори микроталаса, електромагнетни импулси, компјутерски вируси), за онеспособљавање људи (гасови, ин-

фразвук, лепљива пена и гумени меци). Према **ширини употребе**, деле се на: стратегијска, оперативна и тактичка.²³

Критика наведених класификација почиње разматрањем критеријума којим су изведене. При томе, **сваки критеријум треба да задовољи захтеве историчности и структуралности**. Историчност значи да критеријуми морају изражавати својства настанка и развоја средстава за привремено онеспособљавање, док **структуралност** значи да морају изражавати њихову структуру. У ту сврху изабрана је системска анализа, којом се систем посматра као тројно јединство функција, елемената структуре који га чине и окружења.

Прво питање које се поставља је: "Да ли је **начин деловања историјско – структурални критеријум класификације?**" С обзиром да су средства за привремено онеспособљавање настала као негативна последица употребе смртоносног оружја и да су се развијала у правцу минимизације штета које употреба оружја изазива, може се закључити да овај критеријум не одражава начин њиховог настанка и развоја. С друге стране, начин деловања говори о функционисању, а тиме и о структури средстава за привремено онеспособљавање, чиме се може закључити да је разматрани критеријум структуралан, са аспекта системске анализе. **Ваљаности чланова класификације потребно је проверити у односу на њихову доследност, потпуност, исцрпност, не мешање чланова и дискриминативност.**

Следеће разматрање ваљаности критеријума класификације односи се на њихову **намену**, као принцип деобе, и то са аспекта историчности и структуралности. Намена указује на циљ постојања, деловања и сл. Стога се може закључити да **намена** представља телеолошки критеријум, тј. принцип деобе којим се као основно својство предмета деобе сматра циљ његовог постојања. С обзиром да је циљ својеврстан израз структуре са аспекта системске анализе, може се закључити да је намена средстава за привремено онеспособљавање структуралан критеријум. Међутим, за разлику од критеријума начина деловања који садржи два својства, намена изражава само једно својство које је битно са аспекта системске анализе. Осим тога, као и начин деловања не изражава својства историјског настанка и развоја средстава за привремено онеспособљавање. Према томе, **може се закључити да је поређењем разматраних критеријума класификације утврђено да је ваљанији "начин деловања".**

²³ Арсић С: Оружје које не убија, чланак. Нови гласник, бр. 3-4/96. НИУ Војска, Београд, 1996, стр. 117.

Чланови класификације изведене критеријумом "намене" доследно су изведени. Класификација је и потпуна, јер су у њој наведена средства намењена дејству против људи и материјалних добара, што се може сматрати тезом и антитезом. Исцрпност се такође не доводи у питање, јер су сви чланови прецизно саопштени, а нема ни резидуалних група. Подела је према наведеном критеријуму разуђена у довољној мери да се може сматрати дискриминативном. **Најзад, може се закључити да је класификација средстава за привремено онеспособљавање изведена критеријумом "намене" - ваљана.**

Ширина употребе такође представља критеријум који је потребно оценити са аспекта научне утемељености. Употреба средстава за привремено онеспособљавање може бити предузимана ради постизања циљева стратегијског, оперативног и тактичког значаја. Наиме, са наведеног аспекта и сам аутор (Арсић) разматра чланове наведене класификације. Са наведеног аспекта, разматрани критеријум је циљни, уосталом као и претходни. **Поређењем критеријума "ширине употребе" са критеријумом "начина деловања" средстава за привремено онеспособљавање, по захтевима ваљаности класификовања, долази се до закључка да је ваљанији другонаведени критеријум.**

Чланови класификације изведени критеријумом "ширине употребе" такође морају бити проверени у односу на логичке захтеве ваљаности класификовања. При томе треба имати у виду да се значај у војним наукама рангира, како је то у разматраној класификацији учињено. Дакле, класификација је доследна, потпуна, исцрпна, дискриминативна и у њој нема мешања чланова. **Према томе, у домену чланова, наведена класификација је ваљана.**

Пошто је критеријум "начина деловања" бољи од друга два критеријума, долази се до закључка да су ваљанији и чланови који су њиме добијени. Наиме, чланови класификација представљају последице предмета деобе и примењених критеријума. Како је предмет поделе у свим класификацијама био константан, тако је класификација средстава за привремено онеспособљавање која је изведена критеријумом "начина деловања" ваљанија и у домену чланова у односу на остале деобе.

Према веома честој подели која је усвојена у америчким научним круговима, средства за привремено онеспособљавање деле се на: (1) механичка (кинетичка, течна, везивна, проводна, магнетна и димови и саботажна средства); (2) електромагнетна (високоенергетски уређаји, уређаји за емитовање "X" – зрака, ултравиолетни уређаји, уређаји за емитовање видљиве светлости, разноврсни усмеривачи, инфрацрвени уређаји, микроталасни уређаји, дуготаласни радио уређаји и

усперивачи струје); (3) хемијска (модификатори материјала, против-биолошки агенси); (4) акустична (подзвучни уређаји, звучни уређаји и ултразвучни уређаји); (5) биолошка (уништавајући и нападајући организми који изазивају распадање материје биолошког путем с циљем одвраћања противника, нпр. уништавање моторног уља, патогени микроорганизми) и (6) подржавајуће технологије (возила, сензори и др.).²⁴ Наведена класификација нема јасно назначен критеријум којим је изведена због чега се мора извести и проверити у односу на захтеве ваљаности класификовања. Међутим, то се може извести анализом чланова који чине класификацију.

Првих пет чланова класификације указују да је класификација изведена критеријумом "начина деловања". Међутим, шести члан уопште не указује да се ради о средствима за привремено онеспособљавање, јер гласи: "подржавајуће технологије". Дакле, класификација није доследно изведена. Због тога се наведена класификација може сматрати, по захтеву потпуности, релативно ваљаном јер је полиномна, што значи да се коначан одговор на ово питање може дати поређењем у односу на остале поделе. Исцрпна је јер су јој чланови прецизно изражени, с тим да не садржи резидуалне групе. Чланови јој се не мешају, а у довољној мери су теоријски разумљиви, управо онако како се класификују науке. Према томе, класификација је ваљана у домену свих захтева ваљаности осим у односу на доследност.

Следећа подела средстава за привремено онеспособљавање такође потиче из Америке и садржи следеће врсте: (1) за дејство против људи и (2) за дејство против материјалних добара. Анализом њених чланова може се закључити да је наведена класификација средстава за привремено онеспособљавање изведена критеријумом њихове "намене".²⁵ Тај принцип деобе донекле је ваљан, јер је структуралан, али није и историчан. Чланови разматране класификације доследно су изведени. Наведена класификација је потпуна, јер садржи тезу и анти-тезу. Поред тога, исцрпна је, јер су јој чланови прецизно изражени, уз истовремено одсуство резидуалних група. При томе, чланови класификације не мешају се, а уједно су и дискриминативни. Дакле, разматрана класификација ваљана је изведена.

Интересантна је подела средстава за привремено онеспособљавање намењених дејству против људи. Њоме се наведена оружја

деле на: (1) акустична (звук који се чује, инфразвук, инфразвук произведен са два ултразвучна усмеривача и нискофреквентна бука), (2) биолошка (нервни инхибитори); (3) хемијска (лепљиви агенси, препреке, смирујући агенси, халуциногене материје, иританти, подмазивачи, неурублокатори и обележивачи људи); (4) електромагнетна (електронске пушке, импулси високе снаге и микроталаси); (5) кинетичка (муниција за уплитање, непробојни пројектили и водени топови) и (6) оптичка (нискоенергетски ласери, оптичка муниција, магле и димови који спречавају осматрање и импулсна светлост).²⁶ Као што се може закључити, разматрана класификација веома је слична подели која као шести члан садржи "подржавајуће технологије", што олакшава анализу њене ваљаности.

Разматрана класификација лишена је члана из претходне класификације који се односи на "подржавајуће технологије", а уместо њега садржи оптичка несмртоносна оружја. Тиме је отклоњена недоследност претходне класификације, чиме је дошло до побољшања у домену потпуности. У погледу осталих чланова, класификација је такође ваљана. Када се томе дода ваљаност у домену критеријума којим је изведена, закључује се да је класификација ваљана у целини.

Средства за привремено онеспособљавање намењена дејству против наоружања и војне опреме деле се на исте врсте као и истоимена оружја намењена дејству против људи. Дакле, врсте које произилазе из деобе појма "средства за привремено онеспособљавање" по идентичним критеријумом су: (1) акустична (инфразвук); (2) биолошка (одвраћајући микроби); (3) хемијска (лепљиви агенси, киселине, загађивачи, течни метали, течне масти, подмазивачи и обележивачи материјала); (4) електромагнетна (умањивачи проводљивости, усмеривачи енергије, нену-клеарни електромагнетни импулси, импулси велике снаге и микроталаси); (5) кинетичка (керамичке крхотине и муниција за уплитање) и (6) оптичка (високоенергетски ласери, нискоенергетски ласери, оптичка муниција, магле и димови који спречавају осматрање).²⁷ Разматрана класификација такође је ваљана, јер за њу важе исте оцене као и за ону која се односи на несмртоносна оружја намењена дејству против људи.

Америчка класификација средстава за привремено онеспособљавање такође садржи два члана, и то намењена дејству против:

²⁴ Видети шире на Интернет - адреси:
<http://www.nwc.navy.mil/press/Review/1999/spring/graphics/copp1.jpg>, 21.04. 2002.

²⁵ Видети шире: Legal Issues Concerning Military Use Of Non - Lethal Weapons. Интернет, http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/.../sautenet72_text.htm, 5.13. 2002.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

(1) људи и (2) материјалних добара.²⁸ Међутим, подела њених чланова је другачија, тако да ова класификација која на први поглед изгледа идентична претходној, представља другачији класификацијски систем. Аргументација за наведени став садржана је у подели несмртоносних оружја унутар наведених врста, а која се разматра у наредном нареду.

Средства за привремено онеспособљавање намењена за борбу против људи деле се на четири врсте, и то за: (1) контролу масе, (2) онеспособљавање људи, (3) блокаде и (4) чишћење објеката (простора) од људи.²⁹ Пронаведена врста, оружја за контролу масе, намењена су за успостављање варушеног јавног реда и мира и сузбијање грађанских нереда. Следећа врста средства намењена је онеспособљавању особа које треба да буду лишене слободе у специфичним случајевима њихове измености са другим лицима, која ишу починиоци кривичних дела или су њихове жртве. Деловањем наведених средстава, особа коју треба лишити слободе савладава се без трајних штетних последица по живот и здравље. Овим оружјем могу се поред појединаца савладати и веће групе људи. Трећенаведена средства, која су намењена блокадама, служе за спречавање уласка људи у одређено подручје, односно принуду на напуштање одређеног простора, тако што им боравак у њему чине неподношљивим. Најзад, средства која служе за чишћење објеката (простора) од људи служе за смањење ризика од страдања цивилног становништва, и то приликом тзв. "чишћења терена" у урбаним зонама.³⁰

Како у разматраној класификацији критеријум деобе није наведен, потребно га је извести. Судећи по члановима који је чине, вероватни критеријум класификације је "намена" оружја. Критеријум "намене" у досадашњим анализама показао се кас структуралан, тиме и ваљан. Поред тога, потребно је утврдити ваљаност чланова разматране класификације. Пре свега, класификација је доследна, јер се сваки члан односи на задатак којим се остварује намена несмртоносног оружја. У погледу потпуности може се указати на преузак избор тактичких претпоставки у којима се предвиђа коришћење средстава за привремено онеспособ-

²⁸ Joint Concept for Non – Lethal Weapons, Department of the Navy, Washington D.C, 1998, стр. 11, 12.

²⁹ In light of the Non – Lethal Weapons , Multi Service Procedure for the Tactical Employment of Non – Lethal Weapons, Army, Marine Corps, Navy, FM 90 – 40, Internet, <http://carlisle-www.army.mil/usac/divisions/pki/referenc/fm90-40/fm90-40.htm>, 25. 05.2002.

³⁰ У америчкој стручној литератури присутна је сараћеница MOUT (Military Operation in Urban Terrain), што преведено значи "Војне операције на урбаном терену".

љавање. На пример, не помињу се заседе, препаци, обезбеђење личности и објеката, демонстративна дејства итд. Класификација је нецирна јер не оставља резидуалне групе и чланови су јој прецизно изведени. Чланови јој се донекле мешају, јер је онеспособљавање људи садржано у сваком од разматраних чланова класификације. Може се закључити да класификација није довољно дискриминативна у погледу односа другог са осталим њеним члановима. Према томе, класификација није ваљана у домену чланова.

С друге стране, средства за привремено онеспособљавање намењена дејству против наоружања и војне опреме садрже две врсте средстава, и то она која су намењена за: (1) блокаду возила и (2) оштећење возила, пловила и објеката.³¹ Средства за привремено онеспособљавање намењена блокади возила за основно обележје имају спречавање њиховог кретања, с циљем онемогућавања њиховог доласка на место са кога се могу борбено употребити. То се пре свега односи на сувоземна возила, али разматрана средства морају бити примењива и на ваздухоплове и пловила. У њих се убрајају различите врсте физичких баријера и средстава за смањење проходности земљишта, која чине возила тренутно неупогребљивим у зони борбених дејстава. Оружја намењена оштећењима возила, пловила и објеката подразумевају средства која функционишу изазивањем спречавања рада мотора у процесу сагоревања горива, смањења вискозности мазива, односно губљења снаге погона. Такође, у ову врсту средстава спадају и она којима се циљ постиже нападом на гуме, изолационе материјале итд. Најзад, поједина средства из ове групе сопствену функцију остварују лепљењем покретних делова, изазивањем пожара, гашењем мотора, односно топљењем виталних делова опреме возила.

Критеријум којим је изведена наведена класификација није прецизно означен, због чега га треба извести, тако што ће се анализирати њени чланови. При разматрању чланова дотичне класификације наведено је да они у суштини служе спречавању функционисања возила, и то онемогућавањем њихове покретљивости. Због тога се може закључити да је класификација изведена критеријумом последице дејства средстава за привремено онеспособљавање, који је сам по себи структуралан, али није историчан. У домену чланова класификација ваљаност је задовољена кад је у питању доследност, ако се критеријум пос-

³¹ In light of the Non – Lethal Weapons , Multi Service Procedure for the Tactical Employment of Non – Lethal Weapons, Army, Marine Corps, Navy, FM 90 – 40, Internet, <http://carlisle-www.army.mil/usac/divisions/pki/referenc/fm90-40/fm90-40.htm>, 25. 05.2002.

ведице разматра у оквиру сигурности возила. Наиме, први члан класификације не омогућава оштећења возила у циљу спречавања њихове мобилности, док други члан то омогућава. Тако посматрано, класификација је потпуна, јер садржи тезу и антитезу. Уједино, исцрпна је, јер су јој чланови прецизно саопштени, и не садрже резидуалне групе. Анализом чланова запажа се да није имуна на мешање чланова, јер оба њена члана у суштини служе за имобилизацију возила. Класификација је у домену чланова недовољне теоријске разумејености, али је **општи закључак да је класификација ваљана**.

Постоји и подела која обједињује претходна два класификацијска система. Наиме, њом су обједињене класификације које садрже: (1) акустична, биолошка, хемијска, електромагнетна, кинетичка и оптичка средства, с једне и (2) средстава за привремено онеспособљавање намењена дејству против људи, односно против наоружања и војне опреме, са друге стране.³² Оваква класификација заправо представља комплексну типологију насталу укрштањем два веома утемељена критеријума класификације.

Укрштање критеријума класификација изведено је тако да су на посебном нивоу општости подељена средстава за привремено онеспособљавање, чиме су добијене њихова акустична, биолошка, хемијска, електромагнетна, кинетичка и оптичка врста. Свака од наведених врста дели се критеријумом намене на оне врсте средстава за привремено онеспособљавање чијом се употребом онеспособљавају људи, наоружање и војна опрема, односно обе врсте циљева истовремено. Уједино, могуће је и на обрнут начин поставити редослед критеријума, тј. тако да "намена" буде наведена пре "начина деловања". Ово је могуће, с обзиром на то да се наведеним критеријумима дели целина појма "средстава за привремено онеспособљавање".

Будући да се у претходном сврставању ради о укрштању критеријума и класификација уопште, реч је о комплексној типологији. Како гласи комплексна типологија средстава за привремено онеспособљавање најављена претходним пасусом, може се видети из следећег примера. **Акустична средства** деле се на: звук који се чује и користи се само ради онеспособљавања људи (Љ³³), док се инфразвук и нискофреквентна бука користе против људи и против наоружања и војне опреме (Љ,

³² Thomas R.M: "Non - lethal weaponry: A framework for future integration". Air command and staff college, Air university, Maxwell air force base, Alabama, 1998, стр. 36.

³³ Љ – средства за привремено онеспособљавање намењена дејству против људи.

МД³⁴). Даље, **биолошка средства** садрже: биолошке одвраћајуће микроробе (МД³⁵) и нервне инхибиторе (Љ). **Хемијска средства** садрже: лељиве материје (Љ, МД), препреке (Љ), смирујуће материје (Љ), киселине (МД), загађиваче (МД), течне масти (МД), халуциногене материје (Љ), надражљивце (Љ), подмазиваче (Љ, МД), неуроблокаторе (Љ) и обележиваче (Љ, МД). **Електромагнетна средства** садрже: проводљиве траке (МД), усмериваче енергије (МД), електронске пушке (Љ), не-нуклеарне електромагнетне импулсе (МД), импулсе високе снаге (Љ, МД) и микроталасе (Љ, МД). **Кинетичка средства** обухватају: керамичке крхотине (МД), муницију за уплитање (Љ, МД), непробојне пројектиле (Љ, МД) и водене топове (Љ). Најзад, **оптичка средства** обухватају: високоенергетске ласере (МД), нискоенергетске ласере (Љ, МД), оптичку муницију (Љ, МД), магле и димове (Љ, МД), пулсирајуће хемијске ласере (МД) и импулсну светлост (Љ).³⁶ Како су комплексне типологије ваљанија врста сврставања у односу на елементарне класификације (под условом да су класификације ваљане, што је случај у наведеним примерима), закључује се да је она која је управо изведена ваљанија од најквалитетније класификације.

3. Потреба за средствима за привремено онеспособљавање

Потреба за наоружавањем војних и полицијских снага средствима за привремено онеспособљавање произилази из неколико разлога. У њих спадају: (1) промена природе актуелних сукоба у односу на пређашње и промовисање криминала у новонасталим безбедносним околностима у најизразитију опасност по безбедност држава, коалиција, савеза итд., (2) оптимизација одлуке о ангажовању снага (смањењем смртности и материјалних штета у сукобима), (3) обезбеђење престижа у овој области војне и полицијске технологије и (4) остварење предности у психолошком смислу у односу на

³⁴ Љ, МД – средства за привремено онеспособљавање намењена дејству против људи и материјалних добара.

³⁵ МД – средства за привремено онеспособљавање намењена дејству против материјалних добара.

³⁶ Thomas R.M: Non - lethal weaponry: A framework for future integration. Air command and staff college, Air university, Maxwell air force base, Alabama, 1998, стр. 36 - 38.

противника.³⁷ Сваки од наведених узрока настанка потребе за средствима за привремено онеспособљавање садржи бројне аспекте, чијом анализом ће се покушати ukazати на неопходност развоја и примене разматраних средстава.

Промена природе актуелних сукоба као разлог потребе за средствима за привремено онеспособљавање

Први аспект текућег узрока настанка потребе за средствима за привремено онеспособљавање последица је промена природе актуелних сукоба у односу на пређашње. За разлику од пређашњих, у савременим условима угрожавање безбедности држава, коалиција и савеза одвија се са тежиштем на тзв. неконвенционалним дејствима. Она су садржана доктрином сукоба ниског интензитета, којом су систематизована, тако да се деле на неоружана и оружана. О којој год се врсти неконвенционалних дејстава радило, њихова реализација подразумева избегавање сукобљавања са противничком страном применом масовног оружаног насиља.

Криза која доводи до предузимања насилних акција последица је економских, политичких, религијских, културних и других проблема. Њени узроци и жаришта најчешће су унутар једног државног ентитета, чиме се бришу државне границе као линије будућих сукобљавања (фронтова), а њихово место заузимају мултиетничка, мултикултурна, мултиверска подручја, као и простор израженог социјалног раслојавања. То значи да су насељена подручја уједно највероватније локације будућих сукобљавања.

Све већи део људске популације живи у урбаним срединама, што доводи до њиховог ширења на све већу површину Земље. Незадовољство становништва на тим подручјима, које је изазвано различитим узроцима, може ескалирати у грађанске нереде, раст криминала, тероризам, оружане побуне итд. Тиме и вероватноћа ангажовања војних и полицијских снага у урбаним зонама расте. Приликом сузбијања таквих појава, војне и полицијске снаге могу dospети у ситуацију да се опасни криминалци (међу којима су посебно значајни терористи) измешају са

³⁷ Потреба за средствима за привремено онеспособљавање може се систематизовати на различите начине, а наведени је само један од њих. О томе се може видети више у: Субошић Д: "Примена несмртоносних оружја током савремених операција", саопштење са симпозијума "Теоријски и практични аспекти савремених операција", Војна академија, Београд, 2004.

локалним становништвом, односно да дође до отмица грађана и њиховог стављања у функцију тзв. "живог штита", чиме учиниоци кривичних дела настоје да се заштите од лишавања слободе или живота. Корнићењем несмртоносних оружја чини се покушај ефикаснијег супростављања угрожавању безбедности грађана, посебно са становишта избегавања жртава и рањавања међу њима, као и уништавања виталних објеката инфраструктуре, што може да доведе до посредних тешких последица по њихов живот и здравље. У погледу резултата досадашњих настојања да се смањи и избегне проливање крви током сукоба Морис Џ. наводи: "Мислимо да смо идентификовали неке интересантне примере које би могле омогућити нашим војницима да се усмере на циљ, продру унутра без штете, узму онеспособљеног злочинца или таоца из групе људи и изађу напоље".³⁸

Наведени поводи чине сукоб ниског интензитета, највероватнију врсту сукоба у савременом свету. Највиши организациони облик његове реализације су тзв. "савремене операције". Наведене операције испољавају се у два облика, и то у условима: (1) непроглашеног и (2) проглашеног ратног стања. Пошто је првонаведена врста савремених операција вероватнија, њој се посвећује даља пажња у раду.

Савремене операције без проглашеног ратног стања подразумевају широк спектар ангажовања безбедносних снага укључујући **мировне, хуманитарне, противтерористичке** (нпр. ослобађање талача, заузимање запоседнутих виталних објеката инфраструктуре и капиталних превозних средстава и сл.) и друге операције (нпр. обавештајне). У вези са таквим ангажовањем снага безбедности постоје бројне противречности, од којих једна посебно завређује пажњу с обзиром на предмет текућег рада. Наиме, **јавном мњењу је неспојива чињеница да током мировних и хуманитарних операција, односно ослобађања талача, може да дође до жртава**, било да се ради о мртвима или рањенима, односно материјалним штетама које настају као резултат ангажовања снага, посебно ако се оне именују мировним, хуманитарним и противтерористичким. Реаговање јавног мњења на те догађаје је такво да се наведене последице доводе у везу са злоупотребом мандата ангажованих снага. Осим тога, са свим, а тиме таквим ефектима ангажовања мировних, хуманитарних и противтерористичких снага упознаје се јавност широм света путем медија. Због тога негативан утисак у јавности поводом наведених догађаја не остаје локализован, чиме постаје предмет разматрања

³⁸ Тофлер А. и Х: "Рат и антират", Паидена, Београд, 1998, стр. 150.

широм света.³⁹ Да би се наведене негативне реакције предупредиле, односно ублажиле, неопходно је да се увек након примене средстава принуде пред јавност изађе са званични саопштењем о узроцима, начину и последицама њихове примене.

У вези са претходно истакнутим проблемом неспојивости мировних, хуманитарних и противтерористичких операција са евентуалним жртвама које настају током њихове реализације јесте и проблем наоружавања безбедносних снага које су њихови носници. Наиме, наоружање којим безбедносне снаге реализују наведене врсте операција не одговара актуелним околностима. Узрок томе је укорењено виђење оружја као средства које је пре свега намењено за уништавање, неутралисање и ометање противника,⁴⁰ а тек узред се разматра његово онеспособљавање, посебно када оно треба да буде привремено. Као последица таквог полазишта у конструисању наоружања и опремања јединица њиме, настало је стање у коме највећи део оружја безбедносних снага спада у групу смртоносних. С друге стране, као критеријум ангажовања наведених снага је остварење задатка уз што је могуће мање штетне последице. Према томе, једно од могућих решења изнетог проблема је развој и употреба несмртоносних оружја (средстава за привремено онеспособљавање).

³⁹ У том смислу карактеристичан је случај лишења живота младића албанске националности Дашима Хајрулахуа (16), 7.1.2005. године, чиме је спречен његов покушај илегалног преласка државне границе између Р. Србије и Македоније у атару села Миратован, у копненој зони безбедности. Након тога, органи локалне самоуправе у Прешеву захтевали су повлачење снага безбедности (Војске и Жандармерије) из прешевске долине ("потпуна демилитаризација"), анагажовање међународних снага, постављање линије раздвајања, суђење лицу које је лишило живота Дашима Хајрулахуа у општинском суду у Прешеву, увођење нових граничних прелаза итд. Поред тога одржано је неколико митинга; сахрани и Ораовци присуствовало је око 20000 Албанаца; седница СО Прешево одржана је у нередовним околностима због упада велике групе људи, који су угрозили безбедност лица српске националности унутар зграде СО итд. С друге стране, власти Р. Србије реаговале су истрагом, посетом лица места, изјавама саучесника, позивима за "смиривање ситуације", понудом за реконструкцију Координационог тела за Косово и Метохију, предлогом промене граничног режима, смањењем граничног појаса са 5000 на 300 до 500 метара, иницијативом за доношење Закона о државној граници итд.

⁴⁰ Неутралисање је наносење губитака противничкој страни од најмање 35% снага и средстава. Јединице су избачене из борбе ако им се нанесу губици од најмање 50% снага и средстава. Најзад, јединице су уништене ако им се наносе губици од најмање 70% снага и средстава. (Миловановић М: Оптимизација рада команди оперативног нивоа на доношењу одлука за борбена дејства применом теорије одлучивања, докторска дисертација, ЦВШ ВЈ, Београд, 1996, стр. 208.)

Развој средстава за привремено онеспособљавање у складу је са савременим тенденцијама хуманитарног права, којим се све више ограничава примена принуде, због штетних последица које она може проузроковати по животе и здравље људи. Осим тога, наведеном граном међународног јавног права покушавају се смањити материјална разарања, а поготову избећи непотребна, јер посредно могу довести до страдања становништва. Хуманитарним правом се, поред строгог нормативног регулисања врсте средстава принуде које се могу користити, прецизирају и начини на који се примењују.

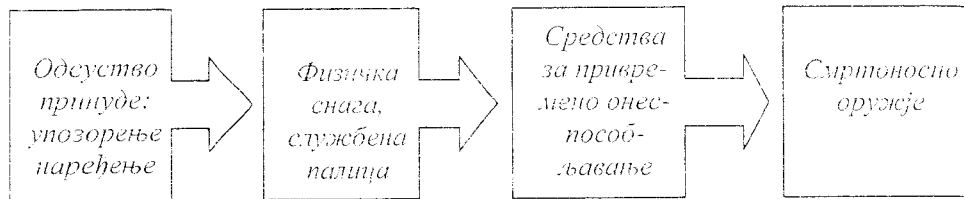
Узрок настанка потребе за средствима за привремено онеспособљавање који се непосредно надовезује на промене природе актуелних сукоба у односу на пређашње је промовисање криминала (посебно организованог, чији је облик и тероризам) у најизразитију опасност по општу безбедност. Снаге безбедности настоје да спроведу сузбијање организованог криминала прикупљањем што већег броја поузданих доказа. То им најбоље омогућује хватање учинилаца на делу. Међутим, током извршења кривичних дела учиниоци су често наоружани, измешани са грађанима и спремни да своју слободу и плен сачувају "живим штитом" сачињеним од грађана. Као начин да се између лишења слободе или живота учинилаца кривичних дела и избегавања трајних штетних последица по живот и здравље недужних грађана који су се нашли на лицу места изабере сво прво, примењују се средства за привремено онеспособљавање (несмртоносно оружје).

Оптимизација одлука о ангажовању снага у зависности од примене средстава за привремено онеспособљавање

Оптимизација одлука о ангажовању снага представља још један узрок за развој и примену средстава за привремено онеспособљавање. У том погледу потребно је сагледати чињеницу да начела примене средстава принуде стварају "простор" за употребу средстава за привремено онеспособљавање и то између примене непринудних (нпр. упозорење, наређење), односно "блажих" принудних овлашћења (физичке снаге, службене палице), с једне стране и првога пуцња из ватреног оружја, с друге стране. Овај "простор" постоји увек када се у примени средстава принуде иде ка оружју. На пример, када неуспелом применом упозорења и наређења, односно физичке снаге и службене палице дође до поређења евентуалних алтернатива по последицама које могу настати, употреби смртосног оружја треба да претходи примена

несмртоносног. Тај феномен може се назвати континуитетом примене овлашћења (слика 1).

Слика 1. Континуитет примене овлашћења

Однос човечанства према животу и здрављу, као и према материјалним штетама које настају између осталог и применом средстава принуде може се сагледати критеријумима који се кроз историју непрестано заостравају. Тај тренд огледа се у погледу смањења смртности и материјалних штета, које на посредан начин могу довести до њеног повећања. Наиме, често је однос примене средстава принуде и смртности предмет одлучивања политичара.

Пре доношења одлука чијим спровођењем може доћи до смртних последица по недужне грађане (нпр. таоце), њихови доносиоци се консултују о њима са стручним органима безбедносних снага. У случају да предвиђена сила за последицу може имати трајне негативне последице по људске животе и здравље, као и по материјална добра, мора се рачунати и са негативним реаговањем јавног мњења. Такође, може бити присутан и феномен "прекомерне употребе силе", што поред непријатности са јавним мњењем, може за последицу имати и негативне реакције у међународним односима. Дакле, велики успех на терену може уједно значити знатан медијски, политички и сваки други промашај. Примера ради, такав је "случај Рачак", током кризе на Косову и Метохији, што је искоришћено као повод за бомбардовање СРЈ, 1999. године. Појава манипулисања мртвима у медијима, у савременом свету позната је и као тзв. "CNN фактор".⁴¹ Имајући у виду наведену проблеме који произилазе из смртности у сукобима, јавља се потреба за њиховим решавањем.

⁴¹ CNN (Cable News Network - Кабловска мрежа вести) најутпцајнија је телевизијска станица на свету, која је у многоме допринела стицању представе о савременом свету као о тзв. "глобалном селу".

Један од путева превазилажења наведеног проблема је примена средстава за привремено онеспособљавање, којима се према мишљењу стручњака знатно смањују ризици и неизвесности у доношењу и реализовању одлука за примену средстава принуде у решавању безбедносних проблема. Тако, према Тофлеровима: "Притисак ка убојитости наоружања, поразно је самог себе. На тачки дијалектичке негације развој наоружања креће у смислу убојности супротним током".⁴² Дакле, максимизација убојитости до које се дошло развојем наоружања за последицу има стварање оружја којим је могуће извршити задатак савладавањем противника уз очување његовог живота.

Поред спасавања људских живота, средства за привремено онеспособљавање у функцији су јефтине реконструкције инфраструктуре након сукоба. Наиме, како су показале досадашње обнове ратом порушених земаља, далеко је једноставније и економичније санирати штете настале несмртоносним оружјем, него штете настале разарањима. Тако су током НАТО агресије на СРЈ једноставно санирани оштећења далековода изазвана угљеничким влакнима, којима су пуњење тзв. "графитне бомбе". Поступак поновне успоставе проводности далековода састојао се у усисавању влакана најобичнијим кућним усисвачима. С друге стране, штете настале бомбардовањима средствима попут авиобомби, чије су бојеве главе пуњене експлозивом, веома су тешко надокнађивале, а многе међу њима још увек нису и питање је када ће бити (нпр. торањ на Авали).

Престиж у области несмртоносних технологија као сегмент остварења предности у психолошком смислу у односу на противника

Због специфичног односа последица два разлога потребе за применом средстава за привремено онеспособљавање долази се до закључка да они представљају јединствену целину, због чега се и разматрају заједно. Наиме, значајну предност странама у сукобу обезбеђује **престиж у области несмртоносних технологија**. Као врло значајан аспект наведеног престижа, манифестује се **остварење предности у психолошком смислу у односу на противника**.

Нагли технолошки развој чини реалним предвиђање да ће средства за привремено онеспособљавање бити све заступљенија средства принуде. Томе доприноси, пре свега, људска нарав, којом се готово

⁴² Видети цитирани Тофлер А. и Х: Раг и антираг. Палисена, Београд, 1998, стр. 145.

свим новооткривеним инструментима додељује улога оружја.⁴³ С друге стране, присутна је појава стандардизације понашања у сукобима, с циљем избегавања непотребних жртава и материјалних разарања. Наведена стандардизација односи се како на поменуте акте хуманитарног права, тако и на национална законска и подзаконска решења.⁴⁴ Због тога би напуштање или запостављање концепта несмртоносних оружја и њихове интеграције у будућа ангажовања безбедносних снага представљало негацију уважавања савремених технолошких, организационих и безбедносних тенденција. Ако један од потенцијалних корисника средстава за привремено онеспособљавање то уради, не значи да ће и други (међу њима и противници), што његову позицију доводи до слабљења, а противничку до јачања и то у сваком погледу.

Психолошка димензија је такође значајан сегмент у контексту разматрања утицаја примене средстава за привремено онеспособљавање на однос снага у сукобу. Наиме, током свих врста сукоба нарочито је важно остварење предности у психолошком смислу у односу на противника. Онај ко поседује наведена средства у прилици је да демонстрира силу и утиче сламајуће на психу противника (ако има иницијативу), односно одвраћајуће (ако је нема).

Ималац и корисник средстава за привремено онеспособљавање о себи ствара повољнију слику у домаћем и иностраном, стручном, политичком и јавном мњењу као о страни која интересе остварује уз очување живота, здравља и материјалних добара противничке стране. На тај начин, посредно утиче на наклоност домаћег и страног јавног мњења у односу на сопствену позицију, док противника, барем на том пољу, пасивизује.

Закључак

На основу анализираних дефиниција основних обележја средстава за привремено онеспособљавање и ефеката који се њима остварују, може се доћи до дефиниције којом се отклањају недостаци који су уочени у досадашњим покушајима одређења њихове суштине. **Као основна обележја средстава за привремено онеспособљавање иденти-**

⁴³ Видети шире у: Радишић С: "Неокортикални рат". ВИЗ, Београд, 1999.

⁴⁴ Тако Армија САД има Правила ангажовања (Rules of Engagement - ROE), која базирају на обавези пропорционалне примене силе у самоодбрани, уз обезбеђење успешног извршења задатка. (Coppernoll M-A: "The Nonlethal Weapons Debate". Internet, <http://www.nwc.navy.mil/press/Review/1999/spring/art5-SP9.htm>, стр. 6.)

фиковани су: (1) онеспособљавање људи и материјалних добара и (2) обновљивост функција циља након престанка дејства средстава за привремено онеспособљавање и после протока одређеног временског периода. Према томе, средства за привремено онеспособљавање су она оружја која служе за онеспособљавање људи и материјалних добара изазивањем пролазних штетних последица по њих, које нестају престанком њиховог дејства и протоком кратког временског периода.

Као најваљанији облик сврставања средстава за привремено онеспособљавање (несмртоносних оружја) издвојена је комплексна типологија сачињена од двеју ваљаних елементарних класификација. Њу је због тога потребно операционализовати у складу са критеријумима класификација чијим је укрштањем настала и члановима који је чине, уз одговарајућу корекцију.⁴⁵ Према томе, врсте средстава за привремено онеспособљавање (несмртоносних оружја) подељене су према начину дејства на: (1) акустична, (2) биолошка, (3) хемијска, (4) електромагнетна (електрична), (5) кинетичка и (6) оптичка. Свака од наведених врста средстава за привремено онеспособљавање (несмртоносних оружја) дели се критеријумом њихове намене на она која су намењена дејству против људи и материјалних добара. Даљом поделом тако насталих врста средстава за привремено онеспособљавање (нпр. акустична - намењена дејству против људи), долази се до конкретних средстава.

Резимирајући разматрање потребе за увођењем средстава за привремено онеспособљавање (несмртоносних оружја), могуће је ослонити се на сврху наведених средстава онако како је види брачни пар Тофлер. Наиме, Тофлерови полазиште за креирање и примену средстава за привремено онеспособљавање својеврсно изражавају насловом једног од поглавља књиге *Рат и антират*, а то је: *Рат без крви*.⁴⁶ Ако се наведени наслов схвати као циљ коме се тежи, сличан Сун Цуовом виђењу "врхунца вештине"⁴⁷, онда су средства за привремено онеспособљавање инструмент којим је циљ могуће остварити. Због

⁴⁵ Са аспекта физике, правилније је навести термин "електрична" средства за привремено онеспособљавање (несмртоносна оружја), тим пре што су остали чланови наведене поделе акустична, оптичка несмртоносна оружја итд. Међутим, ради компатибилности са западном терминологијом, која је у случају сврставања несмртоносних оружја и изворна, оправдано је користити и термин "електромагнетна" средства за привремено онеспособљавање (несмртоносна оружја).

⁴⁶ Тофлер А. и Х: "Рат и антират", Паидена, Београд, 1998. стр. 145.

⁴⁷ Према Сун Цуу важи: "Остварити сто победа у сто битка није врхунац вештине. Савладати непријатеља без борбе, то је врхунац вештине."

свега до сада наведеног, у свету се посвећује велика пажња развоју средстава за привремено онеспособљавање (несмртоносних оружја).

Литература

1. Арсић С: Оружје које не убија, чланак, Нови гласник, бр. 3-4/96, НИУ Војска, Београд, 1996.
2. Department of Defence Directive 3000.3, Department of Defence, Washington D.C., 1996.
3. In light of the Non – Lethal Weapons , Multi Service Procedure for the Tactical Employment of Non – Lethal Weapons, Army, Marine Corps, Navy, FM 90 – 40, Internet, <http://carlisle-www.army.mil/usac/ divisions/pki/referenc/fm90-40/fm90-40.htm>, 25. 05.2002.
4. Интернет-адреса:<http://www.nwc.navy.mil/press/Review/1999/spring/ graphics/copp1.jpg>, 21.04. 2002.
5. Joint Concept for Non – Lethal Weapons, Department of the Navy, Washington D.C, 1998.
6. Legal Issues Concerning Military Use Of Non – Lethal Weapons, Интернет, http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/.../sautenet72_text.htm, 5.13. 2002.
7. Lewer N: Non – Lethal Weapons Research Project, Интернет, <http://www.brad.ac.uk/acad/nlw/ cenderal.html>, 5. 13. 2002.
8. Миловановић М: Оптимизација рада команди оперативног нивоа на доношењу одлука за борбена дејства применом теорије одлучивања, докторска дисертација, ЦВИШ ВЈ, Београд, 1996.
9. National Institute of Justice Initiative on Less Than Lethal Weapons, National Institute of Justice Research in Brief, Washington D.C, 1993.
10. Радишић С: Неокортикални рат, ВИЗ, Београд, 1999.
11. Сакан М: Тактика – најзначајнија научна дисциплина ратне вештине, чланак, Нови гласник, бр. 1/94, ВИНЦ, Београд, 1994.
12. Субошић Д: Примена несмртоносних оружја током савремених операција, саопштење са симпозијума Теоријски и практични аспекти савремених операција, Војна академија, Београд, 2004.
13. Тофлер А. и Х: Рат и антират, Паидеиа, Београд, 1998.
14. Thomas R.M: Non – lethal weaponry: A framework for future integration, Air command and staff college, Air university, Maxwell air force base, Alabama, 1998.
15. Coppernoll M-A: The Nonlethal Weapons Debate, Internet, <http://www.nwc.navy.mil/press/Review/ 1999/spring/art5-SP9.htm>.

Полиција у државама старог века

Police in the States of Ancient Times